

Uzyskać obywatelstwo czy odzyskać prawo do jego posiadania? Postkolonialne odzyskiwanie hiszpańskiego obywatelstwa przez Saharyjki i Saharyjczyków w Hiszpanii

MARTA KLUSZCZYŃSKA¹

ORCID: [0000-0002-7168-4281](https://orcid.org/0000-0002-7168-4281)

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Migrujący do Hiszpanii Saharyjczycy i Saharyjki pochodzący z obozów dla uchodźców w Tinduf (Algeria), uwikłani są w sieć regulacji prawnych oraz ich zmieniających się interpretacji. Ich sytuacja prawna wynika zarówno z wcześniejszych kolonialnych więzi pomiędzy Saharą Zachodnią a Hiszpanią, jak i współczesnej polityki migracyjnej Hiszpanii. W tekście opisano podstawowe problemy dotyczące Saharyjczyków i Saharyjek ubiegających się o hiszpańskie obywatelstwo, a także trwający proces postkolonialnej rewindykacji obywatelstwa hiszpańskiego dla całej społeczności – zarówno na podstawie dopisania Saharyjczyków do art 22.1 Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego (uznającego więź historyczną i skracającego czas zamieszkania w Hiszpanii, wymagany do ubiegania się o obywatelstwo), jak i poprzez postulowane przez społeczność saharyjską uznanie hiszpańskiego obywatelstwa osób zamieszkujących na terenie Sahary Zachodniej przed 1976 rokiem oraz ich potomków.

Słowa kluczowe: Sahara Zachodnia, Hiszpania, obywatelstwo

Acquiring citizenship or reclaiming the right to it? The postcolonial regaining of Spanish citizenship by Sahrawis in Spain

Sahrawis migrating to Spain from the refugee camps in Tindouf (Algeria) are trapped in a legislative matrix of regulations and their changing interpretations. Their legal situation results both from the previous colonial ties between Western Sahara and Spain and from Spain's contemporary migration policy. The text will describe the main problems of Sahrawis applying for Spanish citizenship, as well as the ongoing process of post-colonial revival of Spanish citizenship for the community as

¹ Kontakt: marta.kluszczyńska@amu.edu.pl

a whole – both based on the addition of Sahrawis to Article 22.1 of the Spanish Civil Code (recognising historical ties and reducing the time of residence in Spain required to apply for citizenship), and through the Sahrawi community's advocacy of recognition of Spanish citizenship for those living in the Spanish Western Sahara before 1976 and their descendants.

Keywords: Western Sahara, Spain, citizenship

Jeśli moja matka jest Hiszpanką z pochodzenia, ja też jestem Hiszpanką z pochodzenia, przez *ius sanguinis*, wszyscy Saharyjczycy są z pochodzenia obywatelami hiszpańskimi.

Habibah, Saharyjka mieszkająca w Hiszpanii

1. Wstęp

Nabywanie obywatelstwa państwa-metropolii przez mieszkańców i mieszkanki byłych kolonii – proces zawity w większości opisanych w literaturze przypadków – komplikuje się jeszcze bardziej, gdy osoby te pochodzą z terenów obozów dla uchodźców, a ich państwo pochodzenia należy do listy nieuznawanych przez większość mocarstw. W takiej sytuacji znajduje się kilkanaście tysięcy Saharyjek i Saharyjczyków mieszkających w Hiszpanii. Celem artykułu jest omówienie ich drogi do legalizacji pobytu w Hiszpanii, możliwości ubiegania się o obywatelstwo i przeszkód, jakie utrudniają ten proces, a także analiza sprawczego procesu odzyskiwania obywatelstwa hiszpańskiego, na który składają się zarówno wysiłki poszczególnych osób starających się o hiszpański paszport, jak i postulat oraz działania całej społeczności.

W pierwszej części tekstu opisano podstawy teoretyczne inspirowane studiami nad obywatelstwem. Następnie przedstawiono tło polityczno-historyczne konfliktu marokańsko-saharyjskiego oraz sytuację saharijskich uchodźców i uchodźczyń. W kolejnej części, bazując na historiach trzech Saharyjek, wskazano zmiany zachodzące w regulacjach prawnych i ich aplikacji oraz najczęstsze trudności pojawiające się w procesie nabywania obywatelstwa. W końcowej części artykułu przedstawiona została koncepcja postkolonialnego odzyskiwania sprawczości poprzez walkę o uzyskanie obywatelstwa, będącego głosem w dyskusji nad sprawczymi możliwościami nieuprzywilejowanych, w tym przypadku sprawczości w rewindykacji podstawowych praw.

Artykuł bazuje na etnograficznych badaniach terenowych przeprowadzonych w Barcelonie (2019) oraz w Madrycie (2021)². Głównym elementem badania były ustrukturyzowane wywiady biograficzne z Saharyjczykami i Saharyjkami pochodzącymi z obozów dla uchodźców saharijskich w Tinduf w Algierii³, mieszkającymi w Hisz-

² Praca powstała w wyniku realizacji projektu badawczego o nr DEC-2020/37/N/HS3/01234 finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki. Badania wykonano samodzielnie, wywiady i rozmowy prowadzone były w języku hiszpańskim. Artykuł jest częścią pracy doktorskiej.

³ W artykule nie opisano sytuacji Saharyjczyków i Saharyjek pochodzących z tzw. terytoriów okupowanych – Sahary Zachodniej administrowanej przez Królestwo Maroka, gdyż ich sytuacja prawna jest

panii. Drugim elementem badania były wywiady eksperckie, zarówno z przedstawicielami instytucji saharyjskich (regionalnych delegacji Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej, dalej SARD), jak i organizacji wspierających społeczność saharyjską (zarówno lokalnych stowarzyszeń Saharyjczyków, jak i fundacji hiszpańskich zajmujących się pomocą humanitarną oraz propagowaniem wiedzy na temat sytuacji społeczności saharyjskiej).

2. Obywatelstwo jako prawny mechanizm inkluzji i ekskluzji

Z perspektywy niniejszego artykułu kluczowe będzie klasyczne rozumienie obywatelstwa – jako narzędzia dzielącego wspólnotę na swoich i obcych (Pudzianowska 2013), tworzącego podmiotowość prawną na podstawie konkretnych regulacji oraz ich interpretacji. Dostęp do obywatelstwa jest jednym z wymiarów polityki integracyjnej państwa. Autorzy różnie interpretują podstawy budowania hierarchii preferencji w dostępie do obywatelstwa. Dla jednych jest ona zbudowana na podstawie skali dystansu społecznego Bogardusa (Mateos, Durand 2012), czy na foucaultowskiej normalizacji dominujących kodów moralnych i mechanizmów kontroli (Wilmer 2018). Inni wskazują na zaszczości historyczne i nieco przypadkowe dziedziczenie praw ustanowionych w ramach wcześniejszych reżimów (Shachar 2009), czy na neoliberalną ekonomię stojącą za dostępem do politycznej przynależności (Mavelli 2018).

W rankingu MIPEX (ang. Indeks polityki integracyjnej migrantów) z 2019 roku, Hiszpania uzyskała łącznie 60 punktów⁴, co jest relatywnie wysokim wynikiem. Gdy spojrzymy jednak na wskaźniki dotyczące dostępu do obywatelstwa, liczba punktów znacząco spada, a ocena jest negatywna. Wynika to zarówno z zapisów Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego (hiszp. *Código Civil de España*), jak i z praktyk administracyjnych. Z dwóch podstawowych modeli nabywania obywatelstwa: *ius sanguinis* i *ius soli*, dominującym w Hiszpanii jest *ius sanguinis*. Jak wskazują Martín-Pérez i Moreno-Fuentes (2012), przejście Hiszpanii z kraju emigracji do bycia krajem imigracji nie wpłynęło znacząco na politykę migracyjną, a obowiązujące prawo – bez względu na polityczne pochodzenie obozu rządzącego (Martín-Pérez, Moreno-Fuentes 2012: 629), wprowadza zmiany, które wpisują się w narodowy model obywatelstwa, bazujący przede wszystkim na prawie *ius sanguinis* (por. Joppke 2005). Od spisania Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego w 1889 roku nie dochodziło do legislacyjnych rewolucji i – jak wskazują Martín-Pérez i Moreno-Fuentes:

znacząco inna i wymagałaby oddzielnych badań. Częściowo tematem zajmuje się Bronwen Manby, która analizuje bezpieczeństwa Saharyjczyków w relacji do ich sytuacji na terytoriach okupowanych przez Maroko oraz polityki różnych krajów wobec migrujących Saharyjczyków (Manby 2020).

⁴ MIPEX jest ilościowym narzędziem mierzącym skuteczność polityki integracyjnej w zakresie dostępu migrantów i migrantek do podstawowych praw w ośmiu obszarach w pięćdziesięciu sześciu krajach. Głównymi instytucjami odpowiedzialnymi za jego tworzenie jest CIDOB oraz Migration Policy Group. <https://www.mipex.eu/spain> (data dostępu: 15.01.2022).

(...) główne założenie hiszpańskiego prawa o przyznawaniu obywatelstwa od samego początku jego istnienia stanowiło utrzymanie złożonej równowagi między ochroną ludności hiszpańskiej za granicą a nierozszerzaniem obywatelstwa hiszpańskiego na kolejne pokolenia osób mieszkających za granicą bez rzeczywistego związku z krajem pochodzenia ich przodków (2012: 631).

Mimo to istnieją oczywiście przepisy prawne odwołujące się również do koncepcji *ius soli*, w tym wtórnego nabywania obywatelstwa poprzez *ius domicile* – wynikające nie tyle z urodzenia się w danym państwie, ale przebywania w nim przez dłuższy czas. Przepisy te często mają jednak charakter włączający pewne społeczności, a wykluczający inne.

Podstawowym źródłem prawa w zakresie obywatelstwa jest artykuł 11 Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku (Constitución Española 1978), który odwołuje nas do zapisów wspomnianego Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego (Código Civil 1889). Artykuły 17–26 wskazują na różne sposoby nabywania obywatelstwa: pierwotne – odwołujące się zarówno do *ius sanguinis* obywatelstwo z pochodzenia w przypadku dziecka, którego przynajmniej jedno z rodziców posiada obywatelstwo hiszpańskie (hiszp. *por origen*), jak i bazujące na *ius soli*, wynikające z faktu urodzenia się na terytorium Hiszpanii, jeśli przynajmniej jedno z rodziców dziecka również urodziło się na jej terenie, jeśli rodzice są apatrydami bądź pochodzenie rodziców nie jest znane. Innym sposobem jest wtórne nabywanie obywatelstwa. W przypadku osób, które mają więzi z państwem hiszpańskim, istnieje możliwość nabycia obywatelstwa z opcji (hiszp. *por opción*) lub poprzez naturalizację (hiszp. *por carta de naturaleza* lub hiszp. *por residencia*) (Código Civil 1889).

3. Hierarchia preferencji w dostępie do obywatelstwa – szczególnie przypadek saharyjskiego nabywania obywatelstwa

Decyzja o walce o obywatelstwo może być świadomą i przemyślaną strategią, w której istotną rolę gra wykorzystanie kapitału etnicznego (Mateos, Durand 2012) – hierarchiczna wybiórczość etniczno-narodowych legislacji faworyzuje pewne grupy, które mogą ją zastosować. Jak piszą Martín-Pérez i Moreno-Fuentes, „[s]iła reguły *ius sanguinis*, w połączeniu ze stosunkowo liberalnym systemem naturalizacji dla pewnych grup mających historyczne (postkolonialne) związki z Hiszpanią, tradycyjnie charakteryzuje stosunkowo etniczny system obywatelski” (2012: 631). Ten etnocentryczny charakter reżimu obywatelskiego widoczny jest w obu ścieżkach zarówno przepisów związanych z pochodzeniem (ułatwiających nabywanie obywatelstwa wnukom i dzieciom hiszpańskich emigrantów), jak i przepisów o naturalizacji, które zawierają listę narodowości i grup, należenie do których znacząco skraca wymagany czas

zamieszkiwania w Hiszpanii, będący warunkiem do ubiegania się o obywatelstwa: z dziesięciu do dwóch lat (Mateos, Durand 2012). Okres dwóch lat dotyczy osób pochodzących z państw Ameryki Południowej, Andory, Portugalii, Gwinei Równikowej, Filipin oraz należących do społeczności Żydów Sefardyjskich (artykuł 22 Kodeksu Cywilnego). Aplikowany jest wtedy, gdy możemy mówić o społecznościach, wobec których Królestwo Hiszpanii ma pewien dług historyczny lub cechuje je specyficzna więź bliskości, w tym, przede wszystkim, wynikająca z kolonialnej przeszłości. W ostatnich latach pojawiły się również postulaty, by do tej grupy włączyć bezpaństwowców, Morysków, obywateli pozostałych państw Unii Europejskiej oraz Saharyjczyków (Lara Aguado 2003; Martín-Pérez, Moreno-Fuentes 2014; Rubio, Escudero 2003; Rubio i in. 2015).

Przepisy te podlegają powolnej ewolucji, przykładowo na początku lat dwutyśnych doszło do ważnej zmiany dla uchodźczyń i uchodźców, zmniejszającej z dziesięciu do pięciu lat wymagany okres zamieszkania w Hiszpanii (Sobrinó, Fuentes 2015: 14). Wcześniejszym przykładem jest włączenie do wymienionej grupy Żydów Sefardyjskich – społeczności wygnanej z Półwyspu Iberyjskiego pod koniec XV wieku. Ich relacje z Hiszpanią nie wynikają z więzi kolonialnych, jest to jednak ciekawy przykład włączania społeczności półwyspu, która, choć została wyrzucona poza obręb iberijskiej wspólnoty pod koniec XV wieku, włączana do niej ponownie w ramach zmieniających się przepisów prawa: początkowo poprzez możliwość ubiegania się o paszport bez konieczności mieszkania w Hiszpanii, jak miało to miejsce na przestrzeni XX wieku, czy z wymogiem mieszkania przez okres minimum dwóch lat od 1982 roku, jak i aktualnie – w ramach szybkiej ścieżki o obywatelstwo (Ramos 2019). Typowo postkolonialnym przypadkiem włączania jest natomiast lista zawierająca hiszpańsko- i portugalskojęzyczne państwa Ameryki Południowej oraz Filipiny, wyjątek od przepisów ogólnych włączający do szybkiej ścieżki, bezpośrednio wynikający z więzów kolonialnych. Zważywszy na kolonialną historię Hiszpanii na liście tej brakuje jednak terenu uznawanego za najmłodszą kolonię hiszpańską: Sahary Zachodniej.

Teren Sahary Zachodniej leży w zachodniej części Maghrebu, nad Oceanem Atlantyckim. W roku 1884 terytorium Sahary Zachodniej zostało oficjalnie terytorium zależnym od Hiszpanii – protektoratem (Martín-Pérez, Moreno Fuentes 2014). Zmiana sytuacji prawnej mieszkańców i mieszkańek Sahary Zachodniej nastąpiła w 1958 roku⁵, kiedy to terytorium stało się pięćdziesiątą trzecią prowincją Hiszpanii, a 32 tysiące jego mieszkańców i mieszkańek otrzymało obywatelstwo (Martín-Pérez, Moreno Fuentes 2014; Manby 2020). W połowie lat siedemdziesiątych XX w. doszło jednak do wycofania się Hiszpanii bez przeprowadzenia legalnego procesu dekolonizacji⁶,

⁵ Hiszpania nie przeprowadziła referendum, dzięki któremu mogłoby dojść do legalnej dekolonizacji Sahary Zachodniej. Doszło jednak do umowy pomiędzy Królestwem Hiszpanii, Królestwem Maroka i Republiką Mauretańską, tzw. porozumienia madryckiego z 14 listopada 1975 roku, w ramach którego Hiszpania zobowiązała się do przekazania władzy nad Saharą administracji marokańskiej i mauretańskiej (Kłosowicz 2021).

⁶ Więcej polskojęzycznych omówień wojny marokańsko-saharyjskiej oraz marokańskiej okupacji, por. Malinowski 2001; Kosidło 2012; Kłosowicz 2021, Mormul 2021.

a połączone siły wojskowe Maroka i Mauretanii zaatakowały saharyjskie terytorium w celu jego aneksji. Około 55 tysięcy Saharyjczyków zmuszonych zostało do ucieczki w kierunku granicy z Algierią, a następnie jej przekroczenia z powodu działań wojennych. W okolicy algierskiego miasta i bazy wojskowej Tinduf zbudowano kompleks tymczasowych obozów dla uchodźczyń i uchodźców saharyjskich, funkcjonujący do dzisiaj i zarządzany przez Saharyjską Arabską Republikę Demokratyczną (SARD) przy wsparciu humanitarnym społeczności międzynarodowej.

W początkowym okresie wojny Królestwo Hiszpanii wydało dekret królewski 2258/1976 (hiszp. *Real Decreto 2258/1976*) informujący o tym, że osoby, które w ciągu roku zgłoszą chęć pozostania obywatelami Hiszpanii, mają taką możliwość i zachowają ważność paszportów oraz innych dokumentów tożsamości. Dekret wydany w czasie wojny, gdy znaczna część Saharyjczyków i Saharyjek zmuszona była opuścić swoje miejsce zamieszkania, przyniósł jedynie 30 zgłoszeń, choć uprawnionych do obywatelstwa było kilkadziesiąt tysięcy osób (López Baroni 2014). Tym samym, na podstawie tego dekretu odebrano obywatelstwo hiszpańskie mieszkańcom i mieszkankom jednej z prowincji. Wielu prawników, jak również Hiszpański Sąd Najwyższy wskazują, że Hiszpania nadal, *de jure*, administruje tę dawną prowincję, współcześnie terytorium Sahary Zachodniej (Audiencia Nacional. Sala de lo Penal 2014). W praktyce teren ten w większości należy do Królestwa Maroka i jest od niego w pełni zależny⁷.

Saharyjskie obozy położone na południu Algierii, w okolicach miasta Tinduf, zbudowane zostały jako rozwiązanie tymczasowe, jednak aktualnie mieszka w nich do 160 tysięcy Saharyjczyków i Saharyjek, a znacząca ich część urodziła się już w obozach. Powszechne są migracje z obozów w ramach różnego rodzaju programów⁸, przede wszystkim projektu edukacyjnego (okres liceum i studiów) na Kubie, w Algierii, wcześniej w Syrii i Libii, ale także w Polsce czy aktualnie w Hiszpanii jako projekt *Madrasa*. Drugim programem jest projekt *Vacaciones en Paz* (pl. *Wakacje w pokoju*), dzięki któremu rokrocznie kilka tysięcy dzieci udaje się do Hiszpanii⁹ na okres wakacji,

⁷ Por. omówienie sytuacji Saharyjczyków i Saharyjek w obozach (Mormul 2021) oraz analizę współczesnej migracji saharyjskiej (Kluszczyńska 2022).

⁸ W ostatnim czasie na mniejszą skalę projekt jest realizowany również we Włoszech, Francji, USA i Szwecji.

⁹ Królestwo Hiszpanii jest jednym z kilku krajów europejskich, w których istnieje oddzielna ścieżka prawna związana z uznaniem statusu bezpieczeństwa (tym samym przyznaniem ochrony), odwołująca się do Konwencji dotyczącej statusu bezpieczeństwa OZN z 1954 roku (Bianchini 2017). Status bezpieczeństwa w Hiszpanii wiąże się z uzyskaniem zezwolenia na pobyt oraz pracę, prawem do łączenia rodzin, a także prawem do dokumentu podróży ważnego przez okres dwóch lat (Ley 12/2009; Real Decreto 865/2001). Wnioskowanie o status bezpieczeństwa jest często wybraną drogą do legalizacji pobytu przez Saharyjczyków i Saharyjki, wartą odrębnego omówienia (por. López Baroni 2014; Manby 2020). Choć nie daje tyle praw co obywatelstwo, w większości przypadków jest łatwiej osiągalne.

Równolegle trzeba jednak zauważyć, że na arenie międzynarodowej bezpieczeństwo Saharyjczyków nie jest jednoznaczne. Jak wskazuje Isidoros to, co różnicuje przypadek saharyjski od innych: po pierwsze, opinia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 1974 roku wskazująca na prawo Saharyjczyków do przeprowadzenia referendum odnośnie do przynależności terenu Sahary Zachodniej. Po drugie, SADR na uchodźstwie ma wiele cech dobrze zorganizowanego państwa wraz z jego infrastrukturą i administra-

gdzie spędzają czas z hiszpańskimi rodzinami i, co do zasady, pod koniec sierpnia wracają do obozów. Oprócz projektów czasowej mobilności, od lat dziewięćdziesiątych XX w. można zauważyć zwiększającą się migrację indywidualną, przede wszystkim do Hiszpanii. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XX w. nieliczni migrujący Saharyjczycy uzyskiwali hiszpańskie wize na podstawie współpracy z organizacjami pozarządowymi, jednak zwiększające się bariery migracyjne utrudniają zarówno możliwość wjazdu do Hiszpanii, jak i proces legalizacji pobytu. Na złożoność sytuacji wpływa nie tylko typowa dla europejskiego reżimu migracyjnego polityka filtrowania migrantów i uszczelniania granic (Rydzewski 2020), ale i specyfika ich pochodzenia. Nie zawarto żadnego legalnego porozumienia o przekazanie suwerenności, a żadne państwo nie jest powszechnie uznane za prawowitą administrację terenu Sahary Zachodniej (Manby 2020). Analogicznie, Saharyjczycy nie są powszechnie uznawani ani za uchodźców, ani za bezpaństwowców (Isidoros 2019: 36).

Z wywiadów z migrującymi Saharyjkami i Saharyjkami wyłania się obraz społeczności, której znaczna część chce wyjechać z obozów, a jako przyczyny podaje się powody ekonomiczne, które odczytywać musimy jednak w kategoriach humanitarnych. Mimo iż obozy to właściwie quasi-tymczasowe miasta, istniejące i rozbudowujące się od ponad 40 lat, trudność w dostępie do podstawowych usług, na przykład edukacji na poziomie ponadpodstawowym, a także poleganie na pomocy humanitarnej i dieta bazująca na ubogich produktach, skutkują biedą i dużą liczbą problemów zdrowotnych (UNHCR, CISP, WFP 2019).

Dla Saharyjczyków i Saharyjek, pochodzących z obozów w Tinduf, droga do wjazdu i legalnego pobytu w Hiszpanii składa się z trzech podstawowych kroków. Pierwszy to zdobycie dokumentu uprawniającego do podróży. Najczęściej jest to algierski dokument podróży, tzw. specjalny paszport algierski, który jest jedynym dokumentem wydawanym Saharyjczykom przez administrację Republiki Algierskiej. Choć w publikacjach wskazuje się, że procedura wydawania algierskiego dokumentu podróży jest długotrwała, moi rozmówcy wskazywali, że o ile nie otrzymuje się go

cją. Po trzecie, w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Sahara Zachodnia ma status terytorium o nieustalonym statusie międzynarodowym, będąc *de jure* administrowana przez Hiszpanię, a *de facto* zajmowana przez Królestwo Maroka (Isidoros 2019). W większości przypadków, bycie bezpaństwowcem wiąże się nie tylko z brakiem ochrony ze strony jakiegokolwiek państwa, ale również z brakiem dostępu do jakichkolwiek praw: usług medycznych, edukacji, dokumentów i powiązanych z tym możliwościami zawarcia małżeństwa czy założenia konta w banku. Taka sytuacja nie ma miejsca w przypadku Saharyjczyków, których paszporty uznawane są przez około 50 państw na świecie. Saharyjczycy i Saharyjki nie są apatrydami, bezpaństwowcami w sensie obiektywnym – rząd saharyjski na uchodźstwie funkcjonuje jak państwo, wraz z instytucjami państwa: wydaje dokumenty, ma instytucje sądownicze i porządku czy udziela ślubów. Rząd ten uznawany jest jednak tylko przez część państw (na dzień dzisiejszy około 50, np. Kubę i Mauretanię), dla których Saharyjczycy nie są apatrydami i mogą podróżować z saharyjskim paszportem. Jednak w przypadku Hiszpanii, która nie uznaje Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej jako państwa, osoby pochodzące z obozów mogą ubiegać się o status bezpaństwowca. Dość często aktualizowaną listę państw uznających SARD można znaleźć na anglojęzycznej stronie portalu Wikipedia pod hasłem *International recognition of the Sahrawi Arab Democratic Republic* (data dostępu: 13.04.2021).

natychmiast i czas oczekiwania trwa od kilku miesięcy do kilku lat, nie można mówić o utrudnianiu pozyskiwania tego typu dokumentów (HRW 2008; HRW 2014).

Etap drugi, to czas czekania na szansę, okazję (hiszp. *oportunidad*). Czekanie na szansę, będące w praktyce czekaniem na wizę, może trwać latami, a wielu osobom nigdy nie udaje się jej uzyskać. Dlatego, jak tłumaczy Ali, jeden z moich rozmówców, „jeśli tylko pojawia się myśl, by wyjechać, trzeba robić paszport, bo nigdy nie wiadomo, kiedy pojawi się okazja” (Ali). Aktualnie istnieje kilka rodzajów wiz, umożliwiających wjazd do Hiszpanii:

- wizy związane z projektem *Vacaciones en Paz*, wydawane na okres dwóch miesięcy. Są to najczęściej wydawane wizy, jednak dotyczą one w zdecydowanej większości dzieci i młodzieży do około dwunastego roku życia oraz ich opiekunów i opiekunek. Są to wizy czasowe o charakterze grupowym;
- wizy rodzinne, których liczba rośnie w ostatnich latach. O takie wizy mogą starać się dzieci, rodzice i małżonkowie osób mieszkających w Hiszpanii, pod warunkiem, że są to osoby zależne. Konieczność udowodnienia zależności bywa problematyczna. W przypadku innych migrantów wystarczającym dowodem jest wskazanie potwierdzeń przelewów. W przypadku rodzin saharijskich mieszkających w obozach, środki przekazywane są im przy okazji wizyt lub przez zaufane osoby. W procedurze starania się o otrzymanie wizy wskazuje się więc na oczywistość faktu zależności osób mieszkających w obozach dla uchodźców od osób pracujących w Hiszpanii, co nie zawsze jest jednak uznawane w procesie wizowym;
- specyficzne wizy powiązane z programami, na przykład studiami czy projektami;
- wizy humanitarne, najczęściej są to tzw. wizy medyczne na okres niezbędnej kuracji w Hiszpanii;
- wizy turystyczne, rzadko wydawane Saharyjczykom i Saharyjkom.

Po znalezieniu się na terenie Hiszpanii następnym krokiem jest uregulowanie swojej sytuacji prawnej i uzyskanie statusu, który umożliwiałby legalne zamieszkanie i pracę w Hiszpanii, z możliwością wyjeżdżania z niej. Wizyty w obozach, cyrkulowanie pomiędzy Hiszpanią a Tinduf, to istotny element życia dla większości moich rozmówców i rozmówczyń. Aby uzyskać prawo do legalnego pobytu w Hiszpanii z możliwością pracy i wyjeżdżania poza jej granicę, migranci mają do wyboru trzy drogi: wnioskowanie o zgodę na pobyt, uzyskanie statusu bezpaństwowca¹⁰ lub uzyskanie hiszpańskiego obywatelstwa. Ta ostatnia droga jest głównym przedmiotem analizy: łączy w sobie wątki dyskryminacji w dostępie do obywatelstwa, kolonialne więzi Hiszpanii i Sahary Zachodniej oraz postkolonialne rewindykacje, a także typowe dla innych reżimów migracyjnych filtrowanie migrantów oraz niuansowanie polityki

¹⁰ Informacja pochodzi z wywiadu z członkami Saharyjskiego Stowarzyszenia Adwokatów w Hiszpanii (APRASE), przeprowadzonego w Madrycie w sierpniu 2021 roku.

integracyjnej. Poniższe historie trzech osób obrazują typowe drogi nabywania obywatelstwa oraz – przede wszystkim – przeszkody, na jakie napotykały Saharyjczycy i Saharyjki w hiszpańskim systemie legislacyjnym.

Habibah przyjechała do Hiszpanii w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. – jako dziewięcioletka wzięła udział w programie *Vacaciones en Paz*. Projekt ten zakłada dwumiesięczne pobyty dzieci i młodzieży w hiszpańskich domach, jednak w jej przypadku, ze względów zdrowotnych, rodzina saharyjska oraz hiszpańska rodzina goszcząca zdecydowały, że Habibah zostanie w Hiszpanii na dłużej. Przez kilka lat nie dysponowała żadnym dokumentem uprawniającym ją do legalnego pozostania w Hiszpanii ani do opuszczania jej. Dopiero w wieku 17 lat udało jej się uzyskać tymczasowy algierski dokument podróży, który umożliwił krótki wyjazd do rodziny przebywającej w obozach. Po jego wygaśnięciu, przez kolejne 4 lata mieszkała w Hiszpanii bez dokumentów. Starania o legalizację pobytu trwały długo i biegly dwutorowo: Habibah zdecydowała się złożyć dwa wnioski o obywatelstwo. Pierwszy – *por residencia* – wynikający ze spełnienia przesłanek umożliwiających naturalizację, w tym osiągnięcia minimum dziesięciu lat mieszkania w Hiszpanii. Drugi – *por origen* – na podstawie hiszpańskiego obywatelstwa jej matki, przyznanego (przywróconego) na bazie dokumentów wydanych przez administrację hiszpańską w kolonialnej Saharze. Habibah miała dużo szczęścia, gdyż na początku XX wieku stosunkowo łatwo można było otrzymać obywatelstwo hiszpańskie, jeśli jedno z rodziców je posiadało. Kolejne lata przyniosły jednak znacznie więcej trudności, a Sąd Najwyższy, który jeszcze pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. publikował orzeczenia przyznające Saharyjczykom prawo do obywatelstwa hiszpańskiego¹¹, zmienił linię interpretacyjną.

Zaledwie kilka lat młodsza Dżamila urodziła się w Smarze – jednym z obozów w regionie Tinduf – pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. W 1997 roku przyjechała do Hiszpanii w ramach wspomnianego wyżej programu *Vacaciones en Paz* i, podobnie jak Habibah kilka lat wcześniej, z powodu problemów zdrowotnych nie wróciła do obozów. Jak wszystkie dzieci biorące udział w projekcie, wjechała do Hiszpanii na podstawie algierskiego paszportu zbiorowego, od września 1997 roku przebywała więc na terenie Hiszpanii bez uregulowanego statusu. Po dwóch latach starań – w 1999 roku – udało jej się uzyskać indywidualny algierski dokument podróży na okres 5 lat. Na jego podstawie mogła zacząć starania o uzyskanie zgody na pobyt w Hiszpanii, procedura przedłużała się jednak na tyle, że dokument stracił ważność. Od 2004 do 2006 roku oczekiwała na kolejny algierski dokument podróży, by starać

¹¹ Dlatego wskazuje się, że jedynie wprowadzenie rzeczywistej i absolutnej zasady *ius soli* jest gwarantem dostępu do pełni praw obywatelskich i najlepszą odpowiedzią na problem bezpieczeństwa w przypadku dzieci (Manby 2012). Organizacja Narodów Zjednoczonych wpisala zakończenie bezpieczeństwa jako cel, który ma być osiągnięty do 2030 roku poprzez powszechną rejestrację urodzeń, która nie daje ani ochrony, ani obywatelstwa, ani powszechnie uznawanych dokumentów, jest jednak krokiem w stronę faktycznego uznania praw podstawowych. Optymizmem nie napawa, że obowiązek zwalczania zjawiska bezpieczeństwa został zapisany w Konwencji o Zmniejszeniu Bezpieczeństwa ONZ już w 1961 roku i od sześćdziesięciu lat sytuacja nieznacznie się zmieniła.

się o zgodę na pobyt. Przez cały ten czas nie mogła odwiedzić rodziny mieszkającej w obozach ani przekroczyć granicy hiszpańskiej. Dopiero w 2014 roku mogła zacząć starać się o obywatelstwo hiszpańskie, które uzyskała w 2016 roku.

Historia Habibah i Dżamili pokazuje, że nawet niepełnoletni Saharyjczycy i Saharyjki muszą borykać się z dodatkowymi trudnościami. Zgodnie z hiszpańskim prawem, osoba niepełnoletnia mieszkająca w rodzinie zastępczej przez okres minimum roku ma prawo ubiegać się o obywatelstwo (Real Decreto 1004/2015). W przypadku Dżamili, dokumenty będące podstawą do wniosku nie zostały uznane, ponieważ akt urodzenia wystawiony był przez Saharyjską Arabską Republikę Demokratyczną, a więc państwo na uchodźstwie nieuznawane przez Hiszpanię, wystawiające dokumenty swoim obywatelom. Mimo iż formalnie obozy znajdują się na terenie Algierii, porozumienie pomiędzy SARD a Algierią jasno określa, że poza dokumentami podróży Algieria nie ma prawa wystawiać dokumentów Saharyjczykom i Saharyjkom. Jak mówi Dżamila:

Jeżeli pójdę do Algierczyków, to powiedzą mi, że przecież nie jestem obywatelką Algierii i nie mogą mi nic dać. Więc co miałam zrobić, jeżeli nie mogłam mieć aktu urodzenia z jakiegokolwiek innego źródła? (Dżamila)

W tym samym czasie w Hiszpanii było około 400 osób w podobnej sytuacji. Jak mówi Dżamila i inni rozmówcy, luka prawna nie wynikała jednak z niewiedzy o ich sytuacji, lecz z niechęci do nadawania obywatelstwa Saharyjczykom i Saharyjkom. Dzięki wsparciu hiszpańskiego Rzecznika Praw Obywatelskich oraz opinii publicznej, sprawa Dżamili i innych Saharyjczyków zmieniła podejście do uznawania dokumentów – po latach walki w styczniu 2016 roku Generalna Dyrekcja Rejestrów i Akt Notarialnych opublikowała interpretację, zgodnie z którą nieuznawanie państwowości Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej nie może warunkować nieuznawania dokumentów wydawanych przez SARD: saharijskich aktów urodzenia oraz innych kluczowych dokumentów dołączanych do wniosku o obywatelstwo, jak zaświadczenie o niekaralności. Dżamila i duża grupa Saharyjczyków i Saharyjek uzyskali obywatelstwo, nie zakończyło to jednak trudności w legalizacji pobytu dla pozostałych Saharyjczyków, którzy nadal przejść muszą wieloletnią ścieżkę, a w przypadku tej grupy notuje się wysoki poziom decyzji odmownych¹².

Uzyskanie obywatelstwa nie jest również automatyczne dla tych osób, które urodziły się w Hiszpanii. Aminatu urodziła się w jednym z dużych hiszpańskich miast na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., gdy jej matka pracowała w Hiszpanii dla rządu saharijskiego. Dodatkowym argumentem za porodem w Europie były komplikacje związane z ciążą. Matka Aminatu przebywała wtedy w Hiszpanii na tymczasowej wizie pracowniczej, w związku z czym Aminatu nie uzyskała hiszpańskiego

¹² Informacja pochodzi z wywiadu z członkami Saharyjskiego Stowarzyszenia Adwokatów w Hiszpanii (APRASE), przeprowadzonego w sierpniu 2021 roku.

obywatelstwa ani żadnej formy legalizacji swojego pobytu w momencie narodzin. Dokładnie taka sama sytuacja miała miejsce 5 lat później, gdy urodził się jej brat. W związku z tym, że rodzice byli cudzoziemcami, dzieci również zostały uznane za cudzoziemców¹³. Zasada *ius soli* – uzyskania obywatelstwa państwa, w którym przyszło się na świat, obowiązuje bowiem w Hiszpanii w bardzo niewielu przypadkach.

Od 1997 roku w Hiszpanii mieszkała zarówno matka, jak i ojciec Aminatu, ona wraz z bratem przebywali jednak w obozach z resztą rodziny, a do rodziców przyjeżdżali jedynie na wakacje. Około 2002 roku matka Aminatu po raz pierwszy złożyła wniosek o obywatelstwo hiszpańskie dla siebie i dzieci, decyzja była jednak odmowna, gdyż Aminatu i jej brat zbyt mało czasu spędzali w Hiszpanii. Próbę ponowili w 2008 roku. Aby uzyskać obywatelstwo, musieliby jednak zapisać się do hiszpańskiej szkoły. Rodzinie zależało na edukacji w języku arabskim, dlatego ostatecznie zrezygnowali ze starań. W 2012 roku ojcu Aminatu udało się uzyskać obywatelstwo, jednak matka oraz dzieci ponownie otrzymali decyzję odmowną. Aminatu wraz z bratem postanowili spróbować jeszcze raz, dla jej matki procedura jednak tak bardzo się przedłużała, że zrezygnowała z dalszych prób. Tym razem dla rodzeństwa decyzje były pozytywne. Z pomocą kuzynki – adwokatki, niepełnoletni brat Aminatu od razu otrzymał obywatelstwo. Ze względu na wchodzącą wówczas w życie zmianę przepisów, Aminatu weszła w procedurę, w ramach której musiała zdać egzamin z hiszpańskiej kultury i języka (udało jej się to). Decyzja pozytywna przyszła jednak dopiero po czterech latach oczekiwania. Dodatkowo, Aminatu niemalże straciła możliwość odbioru swojego paszportu, ponieważ w czasie pandemii SARS-CoV-2 od 2020 roku przebywała w obozach, gdzie pracowała dla hiszpańskich organizacji pozarządowych oraz opiekowała się starszymi członkami rodziny, a połączenia lotnicze były zawieszane. Zgodnie z prawem jej tymczasowe prawo pobytu w Hiszpanii wygasło i nie powinna zostać wpuszczona do kraju, trafiła jednak na wyrozumiałego urzędnika, który zezwolił jej na wjazd do Hiszpanii.

To właśnie biurokracja pierwszego stopnia bywa kluczowa w decydowaniu o obywatelstwie. Decyzja o obywatelstwie oraz uznawaniu konkretnych dokumentów leży w gestii poszczególnych urzędników, którzy – na co wskazują głosy adwokatów saharijskich – nie mają na tyle jednoznacznych wytycznych, by nie dochodziło do administracyjnych niedorzeczności, jak wtedy, gdy wśród pięciorga dzieci, część otrzymuje obywatelstwo ze względu na obywatelstwo rodziców, a część – nie¹⁴. Również siostrze Dżamila udało się uzyskać jedynie status bezpaństwowca. Jak mówi Dżamila:

¹³ Chodzi o formułę PNL – hiszp. *proposición no de ley*, która nie jest inicjatywą legislacyjną, a jedynie zapoczątkowaniem dyskusji nad nią.

¹⁴ Na podstawie badań kwestionariuszowych (N=100), Hlila Chedad Ahmed wskazuje, że większość Saharyjczyków i Saharyjek uzyskała obywatelstwo hiszpańskie dzięki posiadaniu obywatelstwa przez jedno z rodziców – *por origen* (38%) lub *por residencia* – na podstawie dłuższego okresu mieszkania w Hiszpanii (38%) (2017).

Złożyłam wniosek wcześniej niż ona. I prawda jest taka, że byłam znacznie bardziej wytrwała: co tydzień składałam skargi, żeby tylko proces się jak najszybciej skończył. (...) Moja siostra złożyła wniosek później i czekała na odpowiedź 5 lat (Dzamilá).

Jak wskazuje Aminatu oraz potwierdzają inni rozmówcy, kluczowe w uzyskaniu obywatelstwa było wsparcie adwokata – osoby potrafiącej zrozumieć zawiłości prawne, zwłaszcza dotyczące sytuacji Saharyjczyków. I to wsparcie adwokatów i adwokatów saharijskich przywołuje się w ostatnich latach jako kluczowy element, dzięki któremu udaje się zalegalizować pobyt w Hiszpanii wielu Saharyjczykom.

Dla Aminatu, poza praktycznymi aspektami posiadania obywatelstwa hiszpańskiego, dającego nieskrępowaną możliwość częstego odwiedzania rodziny oraz przemieszczania się zgodnie z aktualnymi potrzebami wynikającymi z życia osobistego i zawodowego, kluczowe były również względy ideowe. Zdecydowała się na walkę o obywatelstwo, ponieważ urodziła się w Hiszpanii i wierzyła, że ma prawo do obywatelstwa tego państwa.

5. Postkolonialne rewindykacje prawa do obywatelstwa

Gdy Saharyjczycy i Saharyjki chcą ubiegać się o obywatelstwo hiszpańskie, mają do wyboru dwie drogi: staranie się o uznanie obywatelstwa z pochodzenia (hiszp. *nacionalidad de origen*) lub naturalizację – wtórne nabycie obywatelstwa ze względu na długotrwały okres zamieszkania (hiszp. *por residencia*)¹⁵. Jak wskazano wcześniej w przypadku obywatelstwa *por residencia* mieszkańcy dawnych kolonii hiszpańskich mają uproszczoną procedurę i wchodzi w tzw. szybką ścieżkę, mogąc ubiegać się o obywatelstwo już po upływie 2 lat. To prawo nie dotyczy jednak Saharyjczyków i Saharyjek, co jest uznawane za rodzaj dyskryminacji – wszak to Sahara była ostatnią kolonią hiszpańską, a jej mieszkańcy mieli prawa i obowiązki tożsame z Hiszpanami z kontynentu europejskiego jeszcze 50 lat temu. Stąd hiszpańscy analitycy prawa wskazują, że grupa ta powinna zostać dopisana do listy wyjątków zawartych w art. 22.1 Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego.

Liberalizacja prawa dotyczącego obywatelstwa dla wszystkich migrantów i migrantek jeszcze dekadę temu nie była tematem agendy politycznej, nie była również żądaniem organizacji promigracyjnych zajmujących się wtedy walką o inne obszary życia migrantów i migrantek (Martín-Pérez, Moreno-Fuentes 2012). Jeszcze w latach

¹⁵ Niektórzy badacze wskazują na rok 1956 (Soroeta Licerias 1999), inni na okres 1950–1961 (López Baroni 2014). W procesie kluczowe było włączenie Sahary Hiszpańskiej do jurysdykcji i administracji hiszpańskiej na zasadzie prowincji, co działo się etapami. Warto wyróżnić ustawę 8/1961 z 19 kwietnia o organizacji i systemie prawnym Prowincji Sahary, jasno wskazującą prowincjonalność Sahary i jej funkcjonowanie w ramach hiszpańskiego systemu prawnego i administracji (Ley 8/1961). Zdaniem Martíneza Escribano (2021) ustawa ta mogła być odpowiedzią na Deklarację w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym z dnia 14 grudnia 1960 roku (ONZ 1960).

osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. stosunkowo łatwo było otrzymać hiszpańskie obywatelstwo, udowadniając na przykład pracę dla hiszpańskich urzędów na terenie Sahary. Tym samym, istnieje dość duża grupa starszych Saharyjczyków i Saharyjek mających obywatelstwo hiszpańskie¹⁶. Do 2005 roku Generalna Dyrekcja do spraw Rejestrów i Notariatu uznawała urodzenie się na terytoriach hiszpańskich za jednoznaczne z urodzeniem się w Hiszpanii (Talebbaui Hassan 2020). W ostatnich latach zmienił się jednak sposób traktowania spraw Saharyjczyków i Saharyjek ubiegających się o obywatelstwo. Do tego stopnia, że w latach 2011–2014 wszystkie wnioski o obywatelstwo hiszpańskie *por residencia*, w tym opisany wniosek Dżamili, były zamrożone. Generalna Dyrekcja do spraw Rejestrów i Notariatu przestała uznawać dokumenty wydane przez SARD – przede wszystkim akty urodzenia i zaświadczenia o niekaralności – pomimo, że były one uznawane wcześniej i mimo iż są to jedyne dokumenty, jakie mogą przedstawić Saharyjczycy pochodzący z obozów w Tinduf. Ministerstwo Sprawiedliwości wskazało, że dokumenty te nie mogą zostać uznane, ponieważ Królestwo Hiszpanii nie uznaje Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej jako państwa i zasugerowało, że wnioskowanie o status apatrydy jest dla Saharyjczyków lepszym wyborem (APRASE 2016). Jeszcze w 2014 roku Sąd Najwyższy uznał, że nie można odrzucić wniosku o obywatelstwo tylko dlatego, że załączone dokumenty są wydane przez struktury nieuznawanego państwa. Jednak dopiero na początku 2016 roku Generalna Dyrekcja do spraw Rejestrów i Notariatu ponownie zaczęła uznawać dokumenty wydane przez saharijską administrację. Jak wskazują adwokaci z Saharyjskiego Stowarzyszenia Adwokatów w Hiszpanii (Asociación Profesional de Abogados Saharauis en España, APRASE), od tego czasu stawia się dodatkowe wymagania. Takie, które nie obowiązują w przypadku innych migrantów. Przykładowo, w przypadku nieletnich, wymaga się dostarczenia karty szczepień czy certyfikatów ukończenia szkół.

Stawia się więc przeszkody administracyjne. Nie dość, że jesteśmy uchodźcami, przebywamy w obozie dla uchodźców, a nasza narodowość nie jest uznawana. Kiedy migrujemy – co już samo w sobie jest bolesne, gdy musimy wyjechać (...), opuścić swoich ludzi, wymigrować i rozpocząć życie w innej kulturze, z jej złożonością, z trudnościami, z jakimi boryka się każdy imigrant – my musimy dodać do tego trudności związane z brakiem narodowości. Trudności, które narzucają nam inni. Bo my bardzo jasno określamy swoją tożsamość, bardzo jasno ją określamy, ale to nieuznanie bardzo komplikuje sytuację. (...) Absurd, skoro nie rozpoznają tych dokumentów, to po co proszą o więcej? (Habibah)

Jak wskazuje przedstawicielka APRASE, nieuznanie dokumentów nadal się zdarza i zależy od znajomości konfliktu marokańsko-saharyjskiego oraz przychylności

¹⁶ Mowa o orzeczeniach Sądu Najwyższego z 28 października 1998 (Sentencia del Tribunal Supremo, Sala 1ª, de 28 de octubre de 1998) oraz z 18 maja 1999 roku (Sentencia del Tribunal Supremo, Sala 3ª, Sección 6ª de 18 de mayo de 1999). Orzeczenia te są szczegółowo omówione przez Juana Soroeta Licerasa (1999) oraz Carlosa Ruiza Miguela (1999a).

urzędników¹⁷ – uznaniowość, która nie powinna mieć miejsca w postępowaniu administracyjnym.

Odpowiedzią na przeszkody stawiane przez administrację oraz brak jasnych i jednoznacznych wytycznych w procesie nadawania obywatelstwa Saharyjkom i Saharyjczykom są różne propozycje legislacyjne (Ramos 2019). W 2016 roku poddano głosowaniu wniosek o rozpoczęcie dyskusji¹⁸ nad włączeniem Saharyjczyków i Saharyjek do wspomnianej powyżej listy zawartej w artykule 22.1 Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego (Ramos 2019). Ówczesna dyskusja wykazała stosunkowo wysoki poziom zainteresowania tematem wśród członków i członkiń parlamentu oraz konieczność zmiany obowiązujących przepisów (Cortes Generales 2016). Konkretnie projekty zmian legislacyjnych pojawiły się w kwietniu 2017 roku, a podstawową ideą pozostało włączenie Saharyjczyków i Saharyjek do wspomnianej listy osób, które mogą ubiegać się o obywatelstwo hiszpańskie po okresie dwóch lat legalnego zamieszkiwania na terenie kraju. Dokładne zapisy propozycji zakładały, że do listy dopisane powinny być osoby, „które zamieszkiwały terytorium Sahary Zachodniej w czasie, gdy była ona administrowana przez Hiszpanię, oraz ich potomków (Cortes Generales 2017: 1, propozycja Enrica Batallera i Ruiza z Parlamentarnej Grupy Mieszanej)” lub powinno się włączyć na listę „Saharyjczyków zamieszkujących Saharę Zachodnią w okresie administrowania nią przez Hiszpanię i ich potomków” (Cortes Generales 2017: 3, propozycja Baskijskiej Grupy Parlamentarnej EAJ-PNV). Podobna inicjatywa pojawiła się w parlamencie Balearów pod koniec czerwca 2020 roku, gdzie międzypartyjna grupa Pokój i Wolność na Saharze zaproponowała uznanie obywatelstwa hiszpańskiego osobom urodzonym na terytorium Sahary Hiszpańskiej w latach 1959–1975. Propozycja *No de ley* została przegłosowana w marcu 2021 roku, a konsekwencją jest zwrócenie się do rządu hiszpańskiego o zainicjowanie niezbędnych instrumentów prawnych w celu wprowadzenia w życie tej propozycji.

Równolegle jednak już pod koniec maja 2020 roku Sąd Najwyższy wydał orzeczenie, w którym odrzucił interpretację Sądu Prowincjonalnego Balearów, zgodnie z którą „urodzenie się w Hiszpanii” (artykuł 17.1.c Kodeksu Cywilnego) jest tożsame z urodzeniem się na terytorium hiszpańskim. Sąd Najwyższy wskazał, że na podstawie Ustawy Dekolonizacyjnej 40/1975, Dekretu Królewskiego 2258/1976 oraz orzecznictwa III Izby Sądu Najwyższego, która przyznaje status bezpieczeństwa Saharyjczykom, wnioskować można, że urodzenie się na terytorium Sahary Hiszpańskiej nie oznaczało urodzenia się w Hiszpanii. W świetle opinii Sądu Najwyższego, Saharyjczycy

¹⁷ Informacja pochodzi z wywiadu z członkami Saharyjskiego Stowarzyszenia Adwokatów w Hiszpanii (APRASE), przeprowadzonego w sierpniu 2021 roku.

¹⁸ W skądinąd świetnym artykule przybliżającym polskiemu czytelnikowi kontekst obozów saharijskich w Tinduf, Joanna Mormul wskazuje, że Saharyjczycy dysponujący hiszpańskimi dowodami osobistymi sprzed 1975 roku mają możliwość uzyskania hiszpańskiego obywatelstwa „właściwie bez problemu” (Mormul 2021: 167). Z analizy artykułów oraz wywiadów przeprowadzonych z migrującymi Saharyjczykami, adwokatami oraz działaczami i działaczkami stowarzyszeń saharijskich wynika jednak, że również w tej procedurze pojawia się wiele trudności i nie można mówić o bezproblemowości.

i Saharyjki powinni być zatem traktowani tak samo, jak inni migranci, pochodzący z krajów niezwiązanych historycznie z Hiszpanią (Tribunal Supremo 2020). Debata nad hiszpańskością Sahary, czy też jej prowincjonalnością względem Madrytu, trwa od momentu opuszczenia Sahary przez Hiszpanię (por. López Baroni 2014; Martínez Escribano 2021). Wielu prawników wskazuje, że traktowanie Sahary jako jedynie zależnej od Hiszpanii w okresie kolonialnym, a tym samym nieuznawanie obywatelstwa hiszpańskiego Saharyjczyków i Saharyjek urodzonych przed 1976 rokiem jest niezgodne z literą prawa oraz dotychczasowymi interpretacjami (Jiménez Mancha 2020; Ortega Giménez 2020; Vargas Gómez-Irrutia 2021). W samej interpretacji Sądu Najwyższego z 2020 roku zawarte zostały również trzy zdania odrębne wobec głównej linii, wskazujące na posiadanie hiszpańskiego obywatelstwa przez mieszkańców i mieszkanki Sahary Zachodniej przed 1976 rokiem, a tym samym możliwość ubiegania się o obywatelstwo *de origen* przez ich dzieci.

Na podstawie przeprowadzonych badań jakościowych można wskazać, że Saharyjczycy krytycznie patrzą na możliwość dopisania tej grupy do art. 22 Kodeksu Cywilnego skracającą drogę do uzyskania obywatelstwa *por residencia* do dwóch lat i traktując to raczej jako ostatnią możliwą opcję. Ich postulaty odwołują się wprost do idei obywatelstwa z pochodzenia:

Z pochodzenia jesteśmy Hiszpanami. Kiedy Hiszpania kolonizowała Saharę, nadała obywatelstwo hiszpańskie Saharyjczykom, którzy przebywali na tym terytorium. I tym, którzy urodzili się później, bez rozróżnienia [w stosunku do Hiszpanów z Półwyspu Iberyjskiego – M.K]. (...) Nie było rozróżnienia w akcie urodzenia, ani w dowodzie tożsamości. Saharyjczycy byli częścią hiszpańskiej armii, do której mogli należeć tylko rodowici Hiszpanie. Byli urzędnikami państwowymi państwa hiszpańskiego, pracowali w sądach. A oczywiście nie mogliby, gdyby nie byli Hiszpanami... Ta narodowość była narodowością z pochodzenia, ponieważ nic w hiszpańskim ustawodawstwie nie mówiło inaczej. To wszyscy Ci, którzy urodzili się w czasie, gdy Sahara była kolonią. W takiej sytuacji byli na przykład moi rodzice, urodzeni przed 1975 rokiem. (Habibah)

W ślad za głosami społeczności saharijskiej idą też propozycje legislacyjne. W kwietniu 2022 roku grupa złożona z parlamentarzystów Unidas Podemos, En Comú Podem oraz Galicia en Común przedstawiła propozycję ustawy umożliwiającej nabycie obywatelstwa *por carta de naturaleza* osobom urodzonym w Saharze Zachodniej pod zwierzchnictwem Hiszpanii przed dniem 26 lutego 1976 roku w okresie do dwóch lat od uchwalenia ustawy, umożliwiając również wnioskowanie o obywatelstwo ich zstępnym pierwszego stopnia w linii prostej. Co ważne, inicjatywa wskazuje na szereg dokumentów, które mogą służyć do weryfikacji tego uprawnienia, nie pomijając aktów urodzenia wydanych przez administrację saharijską w obozach dla uchodźców czy zaświadczeń o rejestracji w spisie ludności na potrzeby referendum wydawane przez ONZ. Dodatkowo, zaproponowano modyfikację artykułu 22 Kodeksu Cywilnego – dopisanie Saharyjczyków do listy osób, które mogą ubiegać się o uzyskanie

obywatelstwa hiszpańskiego *por residencia* w przyspieszonym okresie dwóch lat zamieszkania w Hiszpanii (Cortes Generales 2022)¹⁹.

Jak jednak wskazują rozmówcy i rozmówczynie, to właśnie obywatelstwo hiszpańskie *por origen* powinno być łatwo dostępne dla wszystkich Saharyjczyków. Dla Dżamili głównym argumentem jest, że „Hiszpania zgodnie z prawem nadal pełni funkcję administracyjną w Saharze Zachodniej” (Dżamila). Ali bezpośrednio wskazuje na winę Królestwa Hiszpanii za aktualną sytuację polityczną w Saharze Zachodniej – brak procesu dekolonizacji i przekazanie Sahary Królestwu Maroka. Inny argument bazuje na założeniu, że do 1976 roku mieszkańcy Sahary Zachodniej byli obywatelami Hiszpanii: mogli pracować w hiszpańskich urzędach, służyli w wojsku, mieli prawa i obowiązki tożsame z tymi, które obowiązywały na Półwyspie Iberyjskim. Momentem przełomowym był dopiero 1976 rok, kiedy to Hiszpania opuściła teren Sahary Zachodniej niezgodnie z prawem, nie zamykając procesu dekolonizacji. Jak wspomniano powyżej, w początkowym etapie wojny Królestwo Hiszpanii otworzyło ścieżkę rejestracji dla saharijskich obywateli, jednak w zawierusze wojennej niemożliwe było dotarcie do wyznaczonych punktów oraz samo otrzymanie informacji o konieczności rejestracji.

Wraz z rosnącą siłą organizacji prosaharyjskich, zwiększającą się liczbą Saharyjczyków i Saharyjek z hiszpańskim obywatelstwem oraz silnym wsparciem adwokatów i adwokatek, w tym saharijskich, pojawiają się coraz mocniejsze głosy wskazujące, że problematyka obywatelstwa dla Saharyjczyków i Saharyjek powinna być rozwiązana raczej przez odwołanie się do posiadania obywatelstwa hiszpańskiego przez Saharyjczyków i Saharyjki mieszkających na terenie Sahary Zachodniej, gdy była prowincją Hiszpanii, a tym samym – zgodnie z Hiszpańskim Kodeksem Cywilnym, również jej potomków. To działanie ma z jednej strony wymiar solidarności grupowej – jest szukaniem rozwiązania, które pozwoli uniknąć długotrwałej i kosztownej procedury Saharyjczykom i Saharyjkom, którzy nie mają dostępu do wsparcia prawników. Jest też jednak aktem politycznym, jednoznacznym wskazaniem odpowiedzialności za niedokończoną kolonizację Sahary Zachodniej oraz formą rekompensaty za niezgodne z prawem pozbawienie obywatelstwa Saharyjczyków i Saharyjek w 1976 roku.

6. Podsumowanie

Przykład saharijskiej walki o hiszpańskie obywatelstwo wskazuje, że trudno mówić o przypadkowym dziedziczeniu praw i jego interpretacji (Shachar 2009), wskazując raczej na sprawcze działanie instytucji państwa, które dopuszcza lub wyklucza Saharyjczyków na podstawie interpretacji istniejących praw, ale i sprawczość jednostek i grup, które przeciwstawiają się dyskryminującym przepisom i ich interpretacjom, poprzez świadome i pełnoprawne użycie narzędzi administracyjnych.

¹⁹ Inicjatywa legislacyjna została zaproponowana w Kongresie Deputowanych, niższej izbie Korteżów i w czasie pisania artykułu jest przygotowywana do czytania.

Początki migracji saharyjskiej to okres stosunkowo łatwego uzyskiwania obywatelstwa oraz brak większych przeszkód legislacyjnych i administracyjnych. Zwiększając się migracja, wraz z naciskami ze strony Maroka, zmieniły jednak politykę administracji hiszpańskiej, zmniejszając szansę na uzyskanie obywatelstwa czy statusu bezpaństwowca. W latach 2011–2014 roku dokumenty wystawiane przez Saharyjską Arabską Republikę Demokratyczną nie były uznawane w Hiszpanii, co paraliżowało możliwość legalizacji pobytu. Pomimo wyroku Sądu Najwyższego, który wskazał, że saharyjskie akty urodzenia oraz inne dokumenty powinny być uznawane, przed Saharyjczykami i Saharyjkami stawia się dodatkowe wymagania, które utrudniają legalizację pobytu.

Odpowiedzią na te trudności są intencjonalne działania sprawcze Saharyjczyków i Saharyjek – zarówno na poziomie indywidualnym, poprzez starania o uzyskanie obywatelstwa hiszpańskiego, jak i jako projekt z zakresu zmiany legislacji. Zwiększając się siła polityczna oraz konsolidacja ruchów prosaharyjskich umożliwiły wystosowanie jasnego postulatu – dostęp do hiszpańskiego obywatelstwa dla Saharyjczyków i Saharyjek na podstawie wcześniejszej więzi kolonialnej i niedokończonego procesu dekolonizacji.

Te działania są wyrazem wzrastającej sprawczości tej grupy. Nie tylko odpowiedzią na dyskryminację zauważaną w procesie wykluczenia Saharyjczyków z prawa do „krótkiej ścieżki” (art. 22.1 Hiszpańskiego Kodeksu Cywilnego) w uzyskaniu obywatelstwa (tak jak ma to miejsce w przypadku innych grup związanych historycznie z Królestwem Hiszpanii) czy negocjowania hiszpańskiego obywatelstwa mieszkańców Sahary przed 1976 rokiem, ale – przede wszystkim – aktywnym, intencjonalnym i sprawczym oporem wobec wykluczających mechanizmów struktury (Ortner 2006).

Przepisy prawa:

Audiencia Nacional. Sala de lo Penal, Resolución 40/2014 de 04/07/2014.

Código Civil (1889). Real Decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil (z późniejszymi zmianami).

Constitución Española (1978). BOE núm. 311, de 29/12/1978 (z późniejszymi zmianami).

Cortes Generales (2016). Diario de las sesiones del Congreso de los Diputados. XI legislatura. Núm. 39.

Cortes Generales (2017). Boletín oficial de las cortes generales. Congreso de los diputados. XII legislatura. Serie B: Proposiciones de ley. 4 de mayo de 2017, núm. 4–4.

Cortes Generales (2022). Boletín oficial de las cortes generales. Congreso de los diputados. XIV legislatura. Serie B: Proposiciones de ley. 22 de abril de 2022, núm. 237–1.

Ley 8/1961, de 19 de abril, sobre organización y régimen jurídico de la Provincia de Sahara (BOE núm. 95, de 21 de abril de 1961).

Ley 12/2009, de 30 de octubre, reguladora del derecho de asilo y de la protección subsidiaria (BOE núm. 263, de 31 de octubre).

Organizacja Narodów Zjednoczonych (1960). Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym z dnia 14 grudnia 1960 roku (Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 1514 (XV)).

Real Decreto 2258/1976, de 10 de agosto, sobre opción de la nacionalidad española por parte de los naturales del Sahara.

Real Decreto 865/2001, de 20 de julio, por el que se aprueba el Reglamento de reconocimiento del estatuto de apátrida (BOE núm. 174, de 21 de julio. Corrección de errores en BOE núm. 276, de 17 de noviembre).

Real Decreto 1004/2015, de 6 de noviembre, por el que se aprueba el Reglamento por el que se regula el procedimiento para la adquisición de la nacionalidad española por residencia.

Tribunal Supremo. Sala de lo Civil, Sentencia núm. 207/2020 de 29/05/2020, STS 1240/2020 ECLI: ES:TS:2020:1240 <https://www.poderjudicial.es/search/openDocument/0e6b75588b1e417e>.

Bibliografía

- APRASE (2016). *Comunicado de Asociación Profesional de Abogados Saharaus en España*. Bianchini K. (2017). *A Comparative Analysis of Statelessness Determination Procedures in 10 EU States*. *International Journal of Refugee Law*, 29(1), 42–83. <https://doi.org/10.1093/ijrl/eex009>.
- Chedad Ahmed, H. (2017). *Adquisición de la Nacionalidad Española por parte de los Saharaus*. Facultad de Derecho. Universidad de Zaragoza. Praca licencjacka.
- HRW (2008). *Human Rights in Western Sahara and in the Tindouf Refugee Camps Morocco/Western Sahara/Algeria*. New York: Human Rights Watch.
- HRW (2014). *Off the Radar Human Rights in the Tindouf Refugee Camps*. New York: Human Rights Watch.
- Isidoros K. (2019). *Nomads and Nation-Building in the Western Sahara*. London-New York: Bloomsbury.
- Joppke C. (2005). *Selecting by Origin. Ethnic Migration in the Liberal State*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jiménez Mancha J. C. (2020). *Comentario de la Sentencia del Tribunal Supremo de 29 de mayo de 2020 (207/2020). Inaplicabilidad del artículo 17. 1. c) del C.C. a los nacidos en el territorio no autónomo del Sáhara durante la dominación colonial de España. Controversia sobre la consideración del Sáhara Occidental como "territorio español" y sobre si los saharauis tenían la nacionalidad española en ese momento. Comentarios a las sentencias de unificación de doctrina: civil y mercantil, 12*, ISBN 978-84-1377-741-2.
- Kłosowicz A. (2021). *Między Marokiem a Algierią. Mauretania wobec kwestii Sahary Zachodniej*. *Politeja*, 6(75), 143–157. <https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.75.07>.
- Kosidło A. (2012). *Sahara Zachodnia. Fiasco dekolonizacji czy sukces podboju? 1975–2011*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Lara Aguado A. (2003). *Nacionalidad e Integración Social: a propósito de la Ley 36/2002*. *La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía*, 1, 1444–1460.
- López Baroni M.J. (2014). *Apátridas saharauis en España: Europa y su memoria*. *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*, 14, 381–433. [https://doi.org/10.1016/S1870-4654\(14\)70011-X](https://doi.org/10.1016/S1870-4654(14)70011-X).
- Malinowski M. (2001). *Sahara Zachodnia. Konflikt terytorialny między Marokiem a Hiszpanią w latach 1956–1976*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Manby B. (2012). *Citizenship law in Africa: A comparative study*. New York: Open Society Foundation.
- Manby B. (2020). *Nationality and Statelessness Among Persons of Western Saharan Origin. Immigration, Asylum and Nationality Law*, 34(1), 9–29.

- Martín-Pérez A., Moreno-Fuentes F.J. (2012). *Migration and citizenship law in Spain: Path-dependency and policy change in a recent country of immigration*. *International Migration Review*, 46(3), 625–655. doi: 10.1111/j.1747-7379.2012.00899.x.
- Martín-Pérez A. M., Moreno Fuentes F.J. (2014). *Dealing with Loopholes in National and EU Citizenship: Spanish Nationality in the Case of Western Sahara*. *The Reconceptualization of European Union Citizenship*, May 14: 149–66. doi:10.1163/9789004251526_009.
- Martínez Escribano C. (2021). *La nacionalidad de las personas nacidas en el antiguo Sahara español*. *Derecho Privado y Constitución*, 38, 49–79. doi:<https://doi.org/10.18042/cepc/dpc.38.02>.
- Mateos P., Durand J. (2012). *Residence vs. ancestry in acquisition of Spanish citizenship: A netnography approach*. *Migraciones internacionales*. 6(4), 9–46. doi: 10.17428/rmi.v6i23.722.
- Mavelli L. (2018). *Citizenship for Sale and the Neoliberal Political Economy of Belonging*. *International Studies Quarterly*, 62(3), 482–493. <https://doi.org/10.1093/isq/sqy004>.
- Mormul J. (2021). *Hijos de las Nubes i 45 lat marzeń: uchodźcy Saharawi na terytorium Algierii*. *Politeja*, 6(75), 159–182. <https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.75.08>.
- Ortega Giménez A. (2020). *Nacionalidad Española de los habitantes del Sahara Occidental*. *Comentario a la sentencia de la audiencia provincial de Barcelona de 11 de Noviembre de 2019*. *Cuadernos de Derecho Transnacional*, 12 (2), 1110–1118. DOI: <https://doi.org/10.20318/cdt.2020.5659>.
- Ortner S. B. (2006). *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*. Durham: Duke University Press.
- Pudzianowska D. (2013). *Obywatelstwo w procesie zmian*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Ramos D. J. (2019). *Spain's Citizenship Scheme: How Exceptions Based on Historical Precedent Exclude Western Sahara and Recent Changes in Government Responses*. Praca magisterska. University of North Carolina at Chapel Hill Graduate School.
- Rubio C., Escudero, M. (2003). *Nacionalidad y ciudadanía: una relación a debate*. *Ciudadanía e Inmigración, Anales de la Cátedra de Francisco Suárez*, 37, 105–155.
- Ruiz Miguel C. (1999a). *Nacionalidad Española de Ciudadanos Saharauis: Secuela De Una Descolonización Frustrada (y Frustrante)*. *Revista General De Derecho*, 663, 14235-14245.
- Ruiz Miguel C. (1999b). *Nacionalidad, Igualdad y Descolonización*. *Revista Español De Derecho Constitucional*, 19(56), 251–278.
- Rydzewski R. (2020). *Hope, Waiting, and Mobility: Migrant Movement in Serbia after the EU-Turkey Deal*. *Movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 5(1), 75–96.
- Rubio Marín R., Sobrino I., Martín Pérez A., Moreno Fuentes F.J., (2015). *Country Report on Citizenship Law: Spain*. *EUDO-Citizenship Observatory*.
- Shachar A. (2009). *The Birthright Lottery. Citizenship and Global Inequality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Soroeta Liceras J.F. (1999). *La problemática de la nacionalidad de los habitantes de los territorios dependientes y el caso del Sahara Occidental*. *Análisis de la Sentencia del Tribunal Supremo de 28 de octubre de 1998*. *Anuario de Derecho Internacional*, 15, 645–676.
- UNHCR, CISP, WFP (2019). *Nutrition Survey Sahrawi Refugee Camps, Tindouf, Algeria*. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/WFP-0000112000.pdf>.
- Wilmer S. E. (2018). *Performing statelessness in Europe*. Palgrave Macmillan.
- Vargas Gómez-Irrutia M. (2021). *Nacimiento en el Sahara Occidental durante la etapa colonial y cuestiones de nacionalidad (STS 207/2020 de 29 de mayo. Sala de lo Civil. Pleno)*. *Cuadernos de derecho transnacional*, 13 (1), 1123–1131.

MARTA KLUSZCZYŃSKA

Uzyskać obywatelstwo czy odzyskać prawo do jego posiadania?

Źródła internetowe:

International recognition of the Sahrawi Arab Democratic Republic, https://en.wikipedia.org/wiki/International_recognition_of_the_Sahrawi_Arab_Democratic_Republic (data dostępu: 13.04.2021).

Talebbaui Hassan S. (2020). *Nacionalidad española de los saharauis: comentario a la sentencia del Tribunal Supremo 207/2020*. Abogacía Española. Consejo General. https://www.abogacia.es/actualidad/opinion-y-analisis/nacionalidad-espanola-de-los-saharauis-comentario-a-la-sentencia-del-tribunal-supremo-207-2020/#_ednref3 (data dostępu: 15.06.2022).